

ДИНАМИКА, АНАЛИЗ И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА НА РАЖДАЕМОСТТА В БЪЛГАРИЯ

Десислава Колева-Стефанова*

Увод

В настоящата статия е разгледана раждаемостта като градивен елемент на демографската ситуация в България. “В човешките съвкупности, които характеризират населението и човешките ресурси, непрекъснато протичат интензивни изменения – хората стареят, умират, напускат или се заселват в съответната страна, разболяват се, раждат деца и т.н.” (Шопов и ко., 2002, с. 41). Младите хора са основен фактор за развитието на производството и просперитета на обществото. От числеността на населението, ценностната му система, образованието и мотивацията, зависят в значителна степен динамиката и ефективността на икономическия растеж. Стимулирането на раждаемостта е от изключително значение за просперитета на всяка една страна. За достигането на положителен естествен прираст е необходимо разработването на системи от мерки, които да се прилагат съобразно с демографското състояние в съответните административно-териториални единици (области и общини).

Целта на настоящата разработка е да се очертаят основни проблеми, свързани с ниската раждаемост в страната, за да може да се предприемат мерки за преодоляването им. Въз основа на три показателя, характеризиращи раждаемостта в България, 28-те области, съставляващи 6-те района на планиране са групирани в четири еднородни клъстера. Те показват, че по отношение на раждаемостта съществува регионален дисбаланс. Клъстерният анализ дава възможност и да се определят показатели, които допринасят в най-голяма степен за различията на раждаемостта по региони в страната.

Постигането на целта предполага решаването на следните задачи:

1. Същност на понятието демографска ситуация. Естествен, механичен прираст и възпроизводство на населението;
2. Определяне на икономическите и институционалните фактори, свързани с възпроизводството на населението;
3. Очертаване на настоящата демографска ситуация в България;

* Десислава Колева-Стефанова, доктор по икономика, асистент в катедра „Човешки ресурси и социална защита“, УНСС, email: stefanova_desi@abv.bg

4. Формиране на работна хипотеза и извършване на емпирично изследване, чрез клъстерен анализ;
5. Изводи, очертаващи негативни тенденции в България, свързани с раждаемостта;
6. Разглеждане на настоящи действащи законодателни стимули за раждаемостта в България. Препоръки за провеждане на активни и пасивни политики, водещи до по-високо ниво на раждаемост.

Демографска ситуация, естествен, механичен прираст и възпроизводство на населението

Демографската ситуация характеризира моментно състояние за възпроизводство на населението по основни демографски показатели – раждаемост, смъртност, естествен прираст. Възпроизводството на населението се предопределя от социалните структури и формирането на демографското поведение на индивидите. Възпроизводството на населението е социално-биологически процес. То се разглежда в два основни аспекта: количествен и качествен. Количественият е процес, при който динамично се изменя съвкупността от индивиди, населяваща дадена територия във времето и пространството. Качественият се разглежда като съвкупността от знания, умения и навици, притежание на индивида, които могат да намерят реализация в конкретна трудова дейност, както и здравословното им състояние. Раждаемостта е един от показателите, характеризиращи населението на дадена страна или регион. Раждаемостта има главна съзидателна роля. Стойността ѝ се определя като "брой родени за една година на 1000 души от населението". Раждаемостта е демографски процес, отразяващ резултата от репродуктивното поведение на жената, тоест брой родени деца. Едни от основните показатели, характеризиращи раждаемостта, които са включени в емпиричната част на настоящата разработка са: *Коефициент на раждаемост* е "отношението между броя на живородените деца и средногодишното население през същата година. Изчислява се в промили и показва броя на живородените деца на 1 000 души от населението; *Тотален коефициент на плодовитост* е сумата от повъзрастовите коефициенти за плодовитост през съответната година. Той показва средния брой деца (момчета и момичета), които би родила една жена през целия си фертилен период (от 15 до 49 години), съобразно повъзрастовата плодовитост през отчетната година. [1]; Третият показател, използван в статията е *Средна възраст на жената за раждане на първо дете (години)*.

Показателите в настоящата разработка са взети от Националния статистически институт (НСИ), съобразявайки се с това, че той е институция, от-

говоряща за оперативните и емпирични действия по създаване на достоверни информационни данни за Република България.

Институционални и социално-икономически фактори, свързани с възпроизводството на населението

Основна институционална рамка, свързана със зачеването, раждането и отглеждането на дете

- Европа 2020 – Стратегия на ЕС за растеж през следващото десетилетие. Тя определя нова визия за европейската социална пазарна икономика. [2]
- Договор и Харта за основните права на ЕС – равенството между половете е един от основните принципи на Европейския съюз, гарантиран в Политиките за съчетаване на семейния с професионалния живот.
- Европейски пакт за равенство между мъжете и жените – приет от Европейския съвет през март 2006 година, предполага качествен напредък, тъй като обединява всички държави членки за постигането на общата цел за повишаване участието на жените на пазара на труда и за насърчаване на равенството между половете.
- Бяла книга на Европейската комисия за бъдещето на Европа – в нея се посочват възможните пътища за развитие на Европа.
- Конвенция № 156 на МОТ – относно равенството на възможностите и еднаквото отношение към работници и служители от двата пола. България е ратифицирала този документ със закон на 18.01.2006 г. [3]
- Кодекс за социално осигуряване (КСО) – чрез него се уреждат обществените отношения, свързани с: държавното обществено осигуряване при общо заболяване, трудова злополука, професионална болест, майчинство, безработица, старост и смърт. Срокът за получаване на обезщетението при бременност и раждане е 410 календарни дни, от които 45 дни преди раждането. [4]
- Кодекс на труда (КТ) – той урежда трудовите отношения между работника или служителя и работодателя, както и други отношения, непосредствено свързани с тях.
- Приложение 15 от Наредбата за изчисляване и изплащане на паричните помощи от Държавното обществено осигуряване – описва редът за отпускането и *изплащането на паричните помощи*.
- Актуализирана национална стратегия за демографско развитие на населението на Република България (2012 – 2030 г.) – Стратегията очер-

тава приоритетните направления и задачи в областта на демографската политика.

- Закон за семейни помощи за деца – урежда условията за придобиване правото на семейни помощи при бременност, раждане и отглеждане на деца.
- Закон за здравето – този закон урежда обществените отношения, свързани с опазване здравето на гражданите.
- Център за асистирана репродукция – централизирана структура насочена към лечение на безплодие.

Основни фактори, влияещи върху раждаемостта

- Икономически фактори – икономическата стабилност на страната, размера на личните финансови средства, с които разполагат домакинствата, икономическата активност на жената, стремеж към повече потребление. Безспорен факт е връзката между безработицата и развитието на раждаемостта в почти всички страни.
- Социални фактори – брачност и стабилитет на семейството, разводи, еволюция на функциите на семейството, пренаселеност.
- Образователни фактори – в нашето динамично съвремие информираността, новите знания и развитието на човешкия капитал, са предпоставка за по-висока трудова мотивация. ‘‘Образованието традиционно е високо ценена придобивка. Промяната на политическия, социо-културния и икономически живот водят до сериозни промени и в областта на знанието и ученето’’ (Данаилова, 2017, с. 17). Образованието оказва влияние върху раждаемостта. Една образована и целеустремена жена, с кариерно развитие, често пъти подценява ‘‘ролята на майка’’.
- Културни фактори – етническа принадлежност, религиозни виждания, традиции и ценностна система.
- Други фактори – стерилитет сред мъжете и жените, помятания и аборти по желание, продължителност на кърменето, професионална принадлежност, еманципация, наличието на достатъчна и достъпна храна, възрастов състав на популацията.

Настояща демографска ситуация в България

Тенденцията за намаляване на раждаемостта в България започва от 1925 г. Страната се намира в състояние на сериозна демографска криза, чиито многостранни проявления се усещат във всички обществени сфери. Към 31 декември 2017 г. населението на България е 7 050 034 души, което представлява 1.4% от населението на Европейския съюз. За периода от 1987 г. до

2017 г. населението на България е намаляло от почти 9 млн. на близо 7 млн. В сравнение с 2016 г. населението на страната намалява с 51 825 души, или с 0.7%. Съвременните демографски процеси включително и раждаемостта, отразяват промените в териториалната трудова мобилност на населението в нашата страна като член на ЕС. „Данните показват, че през последните десет години броят на граждани, живеещи или работещи в друга страна от ЕС, се е удвоил и вече е достигнал 17 милиона. Нарастващата мобилност на работниците в рамките на ЕС се отразява и на нарастващите граждани на ЕС (над 1 000 000), които всеки ден пътуват до друга държава членка, за да отидат на работа.” (Atanassova, 2018, с. 23).

Трудовата мобилност предимно е свързана с млади, трудоспособни лица във фертилна възраст. Голяма част от тях се заселват и създават семейства в страната, в която работят. През 2017 г. в страната са регистрирани 64 359 родени деца, като от тях 63 955 (99.4%) са живородени. В сравнение с предходната година, броят на живородените намалява с 1 029 деца или с 1.6%. Коефициентът на плодовитост (среден брой деца, които би родила една жена) е малко над 1,59. Средното ниво за страните членки на Европейския съюз е близо до 1,6. Нивото на населението се поддържа стабилно при коефициент от 2,1. Коефициентът на обща раждаемост през 2017 г. е 9.0‰, а през предходната 2016 г. – 9.1‰. Броят на живородените момчета (32 787) е с 1 619 по-голям от този на живородените момичета (31 168), или на 1 000 живородени момчета се падат 951 момичета. Страната ни отбеляза най-ниската раждаемост за периода след 1945 година. [5]

За извършване на по-детайлно проследяване на демографската ситуация в България за 2017 г., в последващия етап от разработката е направен емпиричен анализ, въз основа на три показателя, характеризиращи раждаемостта в 28-те области на България.

Клъстерен анализ с К-средни величини

Работната хипотеза в изследването гласи, че в България съществуват регионални различия по отношение на феномена раждаемост. Хипотезата се проверява, чрез интегриран подход, който се реализира с използването на клъстерния анализ. В настоящата разработка, преди да бъде престъпено към изследването, би следвало да се отбележи, че направеният клъстерен анализ се отнася за една година (2017 г.). Чрез него е направен опит раждаемостта в България да се систематизира в еднородни групи, използвайки данни за всяка една от 28-те области на страната. Изследването дава информация за показателя, който допринася в най-голяма степен за формирането на клъстерите. Тъй като една година е твърде кратък период от време, отразяващ моментно състояние на раждаемостта, е необходимо по-дълъг период на

изследване, както извеждане и прецизиране на по-голям брой показатели, характеризиращи раждаемостта. Изпълнението на тази задача е обект на бъдеща изследователска работа, свързана с приложението на клъстерния анализ за период от няколко последователни години. Данните се обработват с програмния продукт SPSS 21.0. Клъстерният анализ е един от методите на многомерния статистически анализ, който има за цел да обособи единиците от дадена съвкупност в логически обясними еднородни групи. Съществува голямо разнообразие от клъстеризационни процедури, което се определя от използваната метрика между различните единици и правилата за създаване на клъстери. Тяхното подробно разглеждане не е необходимо, тъй като конкретната задача е 28-те административно-териториални области да се групират в четири на брой групи, като се използват три показателя от таблица 1. Така поставената задача изисква да се използва някой от методите за нейерахичната клъстеризация, които се прилагат, когато броят на клъстерите е предварително определен. Най-широко използвания от тях е метода на К-средните величини. При този метод предварително се определя броят на клъстерите. За настоящото изследване са определени четири броя клъстери. Използва се критерий за сходство 0,001 и опцията Use running means, т.е. центровете на клъстерите се актуализират след присъединяването на всяка единица.

Таблица 1. Показатели, характеризиращи раждаемостта по области през 2017 г.

Области	Коефициент на раждаемост%	Тотален коефициент на плодовитост %	Средна възраст на жената за раждане на първо дете год.
Видин	6.5	1.58	24.7
Враца	7.9	1.68	25.2
Ловеч	7.9	1.79	25.2
Монтана	7.6	1.65	24.7
Плевен	8.6	1.79	25.8
Велико Търново	8.7	1.43	26.9
Габрово	6.5	1.49	27.5
Разград	7.7	1.48	25.3
Русе	7.6	1.37	27.2
Силистра	8.3	1.71	25.0
Варна	9.3	1.44	28.1
Добрич	7.9	1.51	25.6
Търговище	8.3	1.71	25.0
Шумен	8.1	1.45	25.9
Бургас	9.5	1.65	26.8
Сливен	12.5	2.34	23.1

Стара Загора	9.6	1.80	25.8
Ямбол	9.4	2.00	24.4
Благоевград	8.7	1.45	27.7
Кюстендил	7.2	1.75	26.6
Перник	7.5	1.66	27.6
София	8.5	1.73	25.6
София (столица)	10.3	1.29	30.0
Кърджали	9.1	1.66	26.5
Пазарджик	9.0	1.75	24.9
Пловдив	9.6	1.6	27.1
Смолян	6.8	1.47	27.7
Хасково	8.7	1.75	25.8

- Коефициентът на общата раждаемост през 2017 г. е 9.0 ‰. В регионален аспект най-висока е раждаемостта в областите Сливен, – 12.5‰, което се потвърждава и от клъстерното изследване. София (столица) – 10.3‰, Стара Загора и Пловдив – по 9.6‰. В деветнадесет области раждаемостта е по-ниска от средната за страната. Най-ниски стойности се наблюдават в областите Габрово и Видин – по 6.5‰, въпреки че са с еднакъв коефициент на раждаемост, двата града са в различни клъстери, защото показателят *Средна възраст на жена за раждане на първо дете* е различен. (виж табл.1) Габрово – 27.5 г.; Видин – 24.7 г.

Таблица 2. Разпределение на областите в клъстери

Клъстери	Области
Първи клъстер	Габрово, Русе, Кюстендил, Перник, Смолян (5)
Втори клъстер	Велико Търново, Варна, Бургас, Благоевград, София Столица, Кърджали, Пловдив (7)
Трети клъстер	Сливен (1)
Четвърти клъстер	Видин, Враца, Ловеч, Монтана, Плевен, Разград, Силистра, Добрич, Търговище, Шумен, Стара Загора, Ямбол, София, Пазарджик, Хасково (15)

- Към първи клъстер се включват пет области: Габрово, Русе, Кюстендил, Перник, Смолян (виж табл. 2.).

Във втори клъстер попадат 7 области – Велико Търново, Варна, Бургас, Благоевград, София Столица, Кърджали, Пловдив (виж. табл. 2.). Характерно за този клъстер е, че в него попадат най-големите областни града, включително и София столица. Големите градове се характеризират с добри

икономически показатели, възможност за добро заплащане на трудовите пазари, кариерно развитие, ниска безработица, перспективи за развитие на човешкия капитал. Всички горепосочени фактори са причина за по-високата възраст за раждане на първо дете от една жена.

Таблица 3. Крайни кълъстерни центрове

	1 кълъстер	2 кълъстер	3 кълъстер	4 кълъстер
Коефициент на раждаемост	7.12	9.31	12.50	8.27
Тотален коеф. на плодовитост	1.55	1.50	2.34	1.69
Средна възраст на жената за раждане на първо дете	27.32	27.59	23.10	25.26

- Общото между областите в първи кълъстер е, че възрастта на жените за раждане на първо дете е 27.32 г. (виж табл. 3.). Възрастта за раждане на първо дете е от първостепенно значение при изследването на феномена раждаемост. Колкото по-рано една жена роди първото си дете, толкова е по-голяма възможността за последващи раждания. С увеличаване на възрастта, при жената се увеличават фертилните проблеми, нараства процента от спонтанни аборти и проблеми с бременността и плода. Коефициента на раждаемост за този кълъстер е 7.12 (виж табл. 3.), което е под средното равнище за страната, през 2017 г.
- Стремешът към добро образование, израстване в йерархията, осигуряване висок стандарт на живот, са едни от причините за отлагане създаването на потомство и раждането само на едно дете. (София Столица – 30 г.; Пловдив – 27.10 г.; Варна 28.10 г.). Коефициентът на раждаемост за този кълъстер е 9.31 (виж табл. 3.), което е около средното равнище за страната, през 2017 г.
- Трети кълъстер е съставен от една област – Сливен. За 2017 г. тази област се характеризира с най-висока раждаемост. Причините са комплексни, но като основна можем да изтъкнем, че от всички 28 изследвани области, Сливен е с най-ниска възрастова граница на жената за раждане на първо дете – 23, 1 г. Определящ фактор, кога една жена да роди първото си дете е ценностната система, етническата принадлежност, образованието, здравословното състояние, икономическата и социална сигурност и др. В област Сливен има голям процент на

ромско население, където средната възраст за раждане на първо дете е под 20 г., което позволява на жените от този етнос да имат повече от едно дете. Данните на НСИ показват, че средният брой деца на една ромска жена са 2.57%, към 51% от ромските жени са родили своето първо дете преди 18-годишна възраст. Този клъстер се характеризира и с висок коефициент на раждаемост – 12.5 (виж табл. 3.)

- Четвърти клъстер попада на второ място по-висока раждаемост в настоящото изследване. Коефициентът на раждаемост е 8.27 (виж табл. 3.) и е по-нисък от стойността на коефициента на раждаемост, който е 9.31 за втори клъстер. Отново може да се заключи, че показателят *средна възраст за раждане на първо дете* е с най-голяма тежест при формиране на групите. За четвърти клъстер средната възраст за раждане на първо дете е 25.26 г. (виж табл. 3.) За първи и втори клъстер възрастта е почти еднаква 27.32 г. и 27.59 г.

Таблица 4. Матрица на разстоянията между крайните клъстерни центрове

Клъстери	1	2	3	4
1		2.211	6.883	2.362
2	2.211		5.565	2.558
3	6.883	5.565		4.797
4	2.362	2.558	4.797	

- От матрицата на разстоянията (виж. табл. 4.) е видно, че най-близко до трети, който е с най-добри показатели, е разположен четвърти клъстер. В него попадат най-много области – Видин, Враца, Ловеч, Монтана, Плевен, (тези пет области формират Северозападния район), Разград, Силистра, Добрич, Търговище, Шумен, Стара Загора, Ямбол, София, Пазарджик, Хасково. По-голяма част от областите в четвърти клъстер се характеризират с висока безработица, слаб икономически растеж и застаряващо население.

Таблица 5. Дисперсионен анализ

Показатели	F
Коефициент на раждаемост	22.457
Тотален коефициент на плодовитост	11.424
Средна възраст на жената за раждане на първо дете	27.053

- В табл. 5. са резултатите от дисперсионният анализ, който включва F-отношенията (F-отношенията се пресмятат като междугруповата дисперсия се раздели на вътрешногруповата). От размерите им могат да се направят изводи за разграничителните способности на трите показателя, а именно: колкото по-голям е размерът на F-отношението, толкова по-значим е приносът на съответния показател за извършената клъстеризация и регионалните различия по отношение на раждаемостта. Въз основа на дисперсионният анализ се оказва, че *показателят средна възраст на жена за раждане на първо дете*, допринася в най-голяма степен за формирането на регионалните различия за 2017 г. (виж табл. 5., F-27.053). Диспропорциите свързани с раждаемостта се обуславят от комплексни фактори като социални, демографски, икономически, етнически и др.

В заключение, от направения анализ може да се потвърди горепосочената хипотеза. В България съществуват регионални различия по отношение на раждаемостта. Това становище се потвърждава и от формирането на четирите броя клъстери и различията във и между тях.

Въз основа на разнородни информационни източници и направеното емпирично изследване, би следвало да се очертаят някои фактори, които оказват негативно влияние върху раждаемостта.

Основни негативни фактори, свързани с ниската раждаемост в България

- Намаляващо и застаряващо население.

Населението в България застарява. Хората намаляват с почти 52 хиляди на годишна база, предимно в резултат на негативния естествен прираст. Средната продължителност на живот достига 74,7 години. Средната възраст на населението в България е сред най-високите в света – 43,5 години. Застаряването води до увеличаване на публичните разходи за пенсии, а от там и нужда от реформа на пенсионната система. Немаловажен проблем са и разходите за здравеопазване и медицински грижи, които се очаква да нарастват при все по-възрастно население и да допринесат за натовареността върху публичните финанси. [6]

- Увеличаване възрастта на жената за раждане на първо дете

Тенденцията в днешно време е все по-късното достигане до етап за създаване на семейство. Младите хора желаят първо да завършат университет, да се реализират професионално и едва след това да създават поколение. Все повече семейства в България предпочитат да останат само с едно дете,

поради късното раждане на първото им дете. Горепосоченото се отразява негативно върху демографските показатели.

– Репродуктивни проблеми

Ниската раждаемост и стерилитетът са проблем на цялото общество. Двойките с репродуктивни проблеми в България са около 250 000. Необходимо е да се насочат усилията в посока за подпомагане на тези хора чрез профилактика, информираност, прозрачност, субсидиращи програми и достъп до инвитро процедури и др.

– Отлив на млади хора в чужбина

Сериозен проблем е емиграцията на млади хора във фертилна възраст. Голяма част от българските емигранти са квалифицирани, завършили образование и установили се за дълго във втората си родина. Горепосоченото се определя и от високото ниво на мобилна заетост в Европа. Това от своя страна води до намаляваща раждаемост, липса на специалисти и ръководни кадри, предприемачи, учени и изследователи, което има отрицателни последици за цялото общество. „За да се развива производството и за да нараства печалбата, са необходими непрекъснати изменения и подобрения в производствените фактори. Това изисква повишаване на знанията и уменията на работниците, което се осъществява в образователната и квалификационната система или в условията на трудовата среда“ (Дулевски, 2010, с. 172) Осигуряването на учене през целия живот и добри квалификационни умения на заетите лица, би довело до добро трудово заплащане и предпоставка младите хора да градят кариера и да създават семейства в България. Нобеловият лауреат по икономика Г. Бекер споделя тази теза и подчертава необходимостта от инвестиции за придобиване на нови знания и умения. М. Армстронг допълват горепосоченото. Той счита, че човешкият капитал е основен компонент на трудовия пазар. (източник)

– Териториален дисбаланс

Регионалните различия в икономическото и социално развитие в регионите на България, дават отражение върху демографската ситуация в страната. В най-заstraшените райони младите хора търсят по-добри възможности за създаването на семейства и живот, насочвайки се към по-големите градове. В България има населени места „призраци“, в които няма обитатели или пък живеещите там са много възрастни.

– Финансова несигурност

В днешни дни сериозна пречка сред младите хора е финансовата несигурност. При влизането си на пазара на труда, много от тях нямат трудов стаж и им е трудно да се интегрират. По-дългият и непредсказуем преход в кариерата оказва отрицателно въздействие върху доверието на младите относно бъдещето им. Този проблем се задълбочава и от факта, че няма достатъчна адекватна социална закрила от страна на държавата за тях. Сле-

дователно все повече младежи зависят от семействата си и се страхуват да създават свои.

- Неефективна социална политика, свързана със стимулирането на раждаемостта и отглеждането на деца.

Семействата с малки деца очакват по-активна политика на държавата под формата на финансови стимули и осигуряване на по-добри условия за отглеждане на деца. В големите градове е сериозен проблем решаването на кризата с детските градини. Откроява се засилващо се неодобрение сред родителите от недостатъчния размер на детските помощи.

Действащи законодателни стимули за раждаемостта в България

- България предлага едни от най-добрите условия за майчинство в света, според направено изследване сред 41 държави на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие. Страната ни осигурява най-дългия платен отпуск в сравнение с останалите 37 страни членки на ОИСР и от страните членки на ЕС – Румъния, Латвия, Литва и други, които не са в организацията. България е с 58,6 седмици платено майчинство, а след нея се нарежда Гърция с 43 седмици. Майките в Германия, както и тези във Франция, Австрия и Испания, получават 14 седмици напълно платен отпуск. Ирландия предлага отпуск по майчинство в размер на 42 седмици, 26 от които са заплатени с фиксиран размер от € 230 седмично. Страни без платена политика за майчинство са Нова Гвинея и Либерия. [7] “Парични обезщетения и помощи при майчинство са икономическа форма на плащане през периода на бременността, раждането и отглеждането на дете. Те са основният източник на средства за живот през периода на неработоспособността, свързана със запазването на плода, нормалното раждане и гледането на детето в най-ранна възраст” (Павлов, 2011, с. 157).
- В България, ако след навършване на 6-месечна възраст на детето, майчинството се прехвърли на бащата, той има право на обезщетение за остатъка до 410 календарни дни.
- *Ако майката се върне на работа*, и е имала право на обезщетение за отглеждане на малко дете, получава парично обезщетение в размер на 50% от обезщетението за отглеждане на малко дете.
- От 2018 г. повече семейства могат да получават детски, тъй като подходният критерий се увеличава от 400 до 450 лв. Ако доходът на член от семейството е до 400 лева, родителите получават 100% от размера на помощта, която се вдига спрямо 2017 г., съответно: **от 37 лв. на 40 лв. за едно дете, за две деца – от 85 лв. на 90 лв., за три – от 130 на**

135 лв. Хората с по-висок месечен доход, които имат право на помощ от държавата, ще получават 80 процента от тези суми.

- В България на бащите се позволява да излязат до две седмици в платен отпуск, след като бебето бъде изписано от болница.
- Еднократна парична помощ за отглеждане на дете до навършване на една година от майка студентка, учаща в редовна форма на обучение – 2880 лв.
- Еднократна парична помощ при раждане на дете – 250 лв. за първо, 600 лв. за второ дете.
- Еднократна парична помощ за отглеждане на близнаци до навършване на една година по 600 лв. за всяко дете и др. [8]

Препоръки за преодоляване на ниската раждаемост и намаляващо население в България

Очертаните основни проблеми, свързани с демографската криза и по-специално с раждаемостта в България, предполагат като инструмент за тяхното преодоляване, да се приложат следните активни мерки:

- Всяко семейство да получава детски надбавки, независимо от дохода му.
- Да се предвидят компенсаторни мерки в случай, че някои от родителите не получават определени детски надбавки, а именно – данъчни облекчения.
- По-висок ръст на детски надбавки за всяко дете.
- Отпускане на специална еднократна финансова помощ при раждане на трето дете.
- Специални мерки за децата от 1 до 3 години, свързани със здравеопазването. Необходимо е фокусирана социална политика към някои отделните социални групи от населението, в посока подобряване здравната култура, повишаване нивото на образование и социалното им включване в обществото.
- Насърчаване на младите хора да останат в България, чрез откриване на нови работни места, предназначени за лица без трудов стаж и опит, с възможност за развитие и обучение.
- Необходимо е изграждането на ефективни интеграционни политики в областта на имиграцията. Осигуряването на подходяща среда за тези лица, би довело до трайното им заселване в страната и създаване на поколения. „Интегрирането на имигрантите в българското общество би могло да задоволи дефицита на работна сила с определени характеристики, както и да подобри възрастовата структура на населението,

което е фактор за преодоляване на проблемите на пазара на труда и социалноосигурителната система.“ (Пандурска, 2010, с. 110).

- Стимулиране обучението и квалификацията на родителите чрез икономически облекчения.
- Осигуряване на гъвкавост и сигурност на работното място за двамата родители.
- По-добри активни политики за съчетаване на професионалния, семейния и личния живот.
- Прилагане на концепцията за корпоративна социална отговорност във всяко действащо предприятие и организация е необходимо. „Човешките ресурси постепенно стават основен фактор за доброто производство, печалба и конкуренция. Работодателите осъзнават, че не могат да очакват и разчитат на недоволни работници за ефективна работа” (Апостолов, 2018, с. 10). Съобразяването с нуждите на служителите е от значение за всяка съвременна организация. Гъвкавите форми на заетост във все по-голяма степен се налагат на трудовите пазари, позволявайки на жената да бъде майка и същевременно да гради кариера.
- Насърчаване на младите хора да създават семейства, чрез отпускане на преференциални жилищни заеми, създаване на детски градини към работните места.
- Задължителни здравни прегледи, свързани с фертилността и при двата пола. Насочване към развитие на корпоративната отговорност в областта на застраховането и предлагането на застрахователни услуги, имащи отношение към здравословното състояние на индивида. „Важно е, че тези здравни услуги и стоки могат да бъдат свързани и с профилактиката на застрахованото лице, бременност, раждане, здравно обслужване на застрахованото лице и други“ (Димитрова, 2014, с. 362). Осигуряването на здравни пакети за ежегодни безплатни профилактични прегледи, водят до социалната сигурност и възможност за качествени здравни услуги, които са важен стимул за създаването на потомства.

Заклучение

Демографската ситуация в България, свързана със застаряващото население, намаляващият брой на хората в трудоспособна възраст, емиграцията на млади хора и ниската раждаемост, води след себе си до дългосрочни негативни последици. Необходимо е да се положат усилия от страна на държавата, неправителствените организации и цялото общество, в посока насърчаване на раждаемостта. Предприемането на активни политики, насочени към ограничаване на диспропорциите в териториалното разпреде-

ление на населението и обезлюдяването в някои региони и села, би довело до подобряването на цялостната икономическа конюнктура. Необходимо е да се изгради социална и икономическа среда, където младите хора да се чувстват достатъчно сигурни, за да останат в България и тук да изграждат дом и семейство. Децата са бъдещето и най-важната предпоставка за съхраняването на всяка една нация. Отговорността за създаването на повече деца и осигуряването на достойното им съществуване е в ръцете на всички нас, като едно общество. Децата са отговорност, щастие и нашето бъдеще, нека ги съхраним!

Бележки:

- [1] Национален статистически институт, <https://www.bing.com/search?q=www.nsi.bg%2Fbg%2Fcontent&form=EDGSPH&mkt=bg-bg&httpsmsn=1&refig=68f7046debeb4355ea9038a6bb241f69/2970/2018>
- [2] „Европа 2020“, Стратегия на ЕС за растеж през следващото десетилетие https://ec.europa.eu//framework/europe-2020-strategy_en/2018
- [3] Конвенция № 156 на МОТ, eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32018R0213/2018
- [4] Кодекс за социално осигуряване, в сила от 01. 01. 2000 г./ изм. и доп. ДВ. бр.12 от 8 Февруари 2019г., доп. ДВ. бр.35 от 30 Април 2019г. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>, 2018
- [5] Национален статистически институт. Тотален-коэффициент-на-плодовитост-по-статистически-райони-области-и-местоживееене www.nsi.bg/bg/content/2970/2018
- [6] Национален статистически институт. www.nsi.bg/bg/content/2970/totalen-koefitsient-na-plodovitost-po-statisticheski-rajoni-oblasti-i-mestozhiveene/2018
- [7] Изследване на ОИСР сред 41 държави, <https://www.economic.bg/>, 2018
- [8] Кодекс за социално осигуряване, в сила от 01. 01. 2000 г./ зм. и доп. ДВ. бр.12 от 8 Февруари 2019г., доп. ДВ. бр.35 от 30 Април 2019г. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>, 2018

Референци:

- Апостолов, В., (2018), Индустириални отношения, ИК-УНСС, София, с.10. (Apostolov, V., 2018, Industrialni otnoshenia, IK UNSS, Sofia, p.10)
- Димитър Ш., Дулевски, Л., Стефанов, Л., Паунов, М., (2002), Икономика на труда, Тракия-М., София, с. 41. (Dimitar, Sh., Dulevski, L., Stefanov, L., Paunov, M. (2002), Ikonomika na truda, Izd. Trakia-M Sofia, s. 41)

- Дулевски, Л., Малешков, Хр., (2007), Демография, ИК-УНСС, София.
(Dulevski, L., Maleshkov, Hr., 2007, Demografia, IK-UNSS, Sofia)
- Дулевски, Л., (2010), Пазар на труда, Сиела, София, с.172.
(Dulevski, L., 2010, Pazar na truda, Siela, Sofia, p.172)
- Дулевски, Л., Стефанов, Л., Атанасова, М., Паунов, М., Павлов, Н., Малешков, Хр., (2016), Икономика на труда, ИК-УНСС София.
(Dulevski, L., Stefanov, L., Atanassova, M., Paunov, M., Pavlov, N, Maleshkov, Hr., 2016, Ikonomika na truda, IK-UNSS, Sofia)
- Гоев, В., (1996), Статистическа обработка и анализ на информацията от социологически, маркетингови и политически изследвания със SPSS. УИ „Стопанство”. София.
(Goev, V., 1996, Statisticheska obrabotka i analiz na informatsiyata ot sotsiologicheski, marketingovi i politicheski izsledvania sas SPSS, UI ”Stopanstvo”, Sofia)
- Данаилова, И., (2017), Изследване на нагласите към учене и академичните мотивационни ориентации на студентите в ранна фаза на висшето им образование, Списание „Бизнес посоки“, Бургаски Свободен Университет, 1/2017.
(Danailova, I., 2017, Izsledvane na naglasite kam uchene i akademichnite motivatsionni orientatsii na studentite v ranna faza na visheto im obrazovanie, Spisanie “Biznes posoki”, Burgaski Svobodnen Universitet, 1/2017.
- Димитрова, Г., (2014), Организационна промяна на здравноосигурителните дружества в застрахователи в България, Икономика и общество: Глобални и регионални предизвикателства пред България, ИК-УНСС, София, с. 362. (Dimitrova, G., 2014. Organizatsionna promyana na zdravnoosigoritelnite druzhestva v zastrahovateli v Bulgaria, IK-UNSS, Sofia, p. 362)
- Манов, А., (2002), Многомерни статистически методи със SPSS. УИ „Стопанство” София.
(Manov. A., 2002, Mnogomerni statisticheski metodi sas SPSS, UI “Stopanstvo”, Sofia)
- Манов, А., (2001), Статистика със SPSS, София, Тракия-М.
(Manov. A., 2001, Statistika sas SPSS, Trakia-M, Sofia)
- Пандурска, Р., (2010), Особенности на националните политики за интеграция на имигрантите в някои страни от Европейския съюз (на примера на Испания, Италия, Португалия, Румъния и Холандия), София, Население, списания на Центъра за изследване на населението, Българска академия на науките, 3-4/2010.
(Pandurska, R., 2010, Osobenosti na natsionalnite politiki za integratsia na imigrantite v nyakoi strani ot ES (na primera na Ispania, Italia, Portugalia, Rumania, Holandia), Naselenie, Balgarska Akademia na naukite, 3-4/2010)
- Павлов, Н., (2011), Осигурителни схеми, Фабер, София, с.157.

(Pavlov, N., 2011, Osiguritelni shemi, Faber, Sofia, s.157)

Armstrong, M., (2003), Armstrong's handbook of human resource management practice. Kogan page business books.

Atanassova, M., (2018), Employment in Bulgaria as Part of European Labor Market – Trends and Institutional Challenges, Ikonomicheski izsledvaniya, 6/2018.

Becker, G., (1994), Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education. The University of Chicago Press.

ДИНАМИКА, АНАЛИЗ И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА НА РАЖДАЕМОСТТА В БЪЛГАРИЯ

Резюме

В настоящата статия е направен анализ на демографската ситуация в България и са дефинирани по-съществени проблеми, свързани с раждаемостта. Целта на изследването е въз основа на три показателя, характеризиращи раждаемостта в България, 28-те области да се групират в четири еднородни клъстера и да се определят показатели, които допринасят в най-голяма степен за формирането на групите. Въз основа на направеното изследване са формулирани препоръки, свързани със стимулиране на раждаемостта в България.

Ключови думи: раждаемост, фертилна възраст, политика по раждаемостта, естествен прираст, активна политика

JEL: J13, J18, J61

DYNAMICS, ANALYSIS AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK OF BIRTH RATE IN BULGARIA

Desislava Koleva-Stefanova*

Abstract

This article analyses the demographic situation in Bulgaria and identifies more significant problems related to fertility. The purpose of the study is based on three indicators characterizing the birth rate in Bulgaria, the 28 areas, to be grouped into four homogeneous clusters and to define indicators that contribute most to the formation of the groups. Based on the research are formulated, some recommendations related to the stimulation of fertility in Bulgaria.

Key words: birth rate, fertile age, birth policy, natural growth, active policy

JEL: J13, J18, J61

* Desislava Koleva-Stefanova, PhD, Assist. Prof., Department of Human Resources and Social Protection, University of National and World Economy, email: stefanova_desi@abv.bg